

Cvetka Hedžet Tóth
MARIJA ŠVAJNCER
(2014): SAMOTNI
BRALEC

279-288

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA FILOZOFIJO
AŠKERČEVA 2
SI-1000 LJUBLJANA

FILOZOFIJA IN NJENE PREOBRAZBENE MOŽNOSTI

So besedila, s katerimi smo odraščali, in priznati moramo, da so kot orientacijska točka v naših življenjih del našega jaza in naše drže. Gre za besedila, s katerimi smo si sooblikovali določeno dojemanje in vrednotenje sveta in medčloveškosti. V obravnavano delo *Samotni bralec* niso vključeni samo filozofski teksti, ampak izstopa še kak literarni. Tukaj je takoj povabilo, da si še sami izbrskajmo iz spomina to, kar morda le učinkuje trajno – in priznajmo: ne na ravni nezavednega. Samo zavedno je, morda kot večno vračanje, in vendar to, česar se samo zavedno (in zavestno) oprijemamo.

Vse do konca vztrajati s temi in biti eden izmed teh, ki smo – generacija 68 – želeli spreminjati svet in z jurišem na nebo spremeniti svet v pristno

domovanje za vsakega človeka, da bi v vsakem kotičku prebivali kot doma. Ni šlo, kajti oni na Zahodu nam tega niso dovoljevali, ti na Vzhodu pa so nam dopovedovali, da smo že v zemeljskem raju diktature proletariata. Oboji proti nam in mi sami proti vsem. Občutek upornišтва ni bil nikdar tako močan kot takrat, ko smo mnogi že videli, da socializem sesuvajo, pa ne samo oni od zunaj, v marsičem še bolj ti “naši”, torej od znotraj. Trpeli smo in filozofija je tolažila, saj “razumno življenje pomaga pri premagovanju trpljenja” (str. 7). Trpljenje smo spreminjali v nekakšen miselni vzgib, ki nam je omogočal, da lahko mislimo vsak trenutek. Vsaj to nam je ostalo vse do danes.

Vsi posamezni sestavki so kot nekakšen esejistični traktat, ki nikdar ne izhaja iz vnaprejšnje etičnosti, ampak življenje, ki ga junak živi, na koncu osredinja z moralno, s katero si prisvaja najprej sebe, druge ljudi in tako celoto življenja. Gre dobesedno za etiko življenja in ne za etiko principov, praviloma uperjeno proti življenju. Mladinski roman *Samotni bralec* nemara daje neko novo pot in pristop k razumevanju filozofskih besedil, ki jih beremo, in še bolj teh, ki smo jih prebrali že tisočkrat. Je klic “dajmo še enkrat” in “uprimo se strašni moči navade”.

Delo *Utehe filozofije* (Alain de Botton) ne daje mnogo in hkrati pušča občutek, da takrat, ko se ukvarjamo s filozofskimi teksti, pozabljamo nase. Pa vendar je od filozofije nekaj več kot nič in morda sploh ne opazimo, da je modrost “tesno zraven nas” (str. 8). Filozofija ne samo v literaturi, še mnogo bolj v življenju; znajde se kot razpoloženje v vrtincu pretepa z obritoglavci in človek, krvav po pretepu, posluša glasbo in se prepušča optimizmu, saj ima v rokah Voltairjevo delo *Kandid ali optimizem*. Ko je vse zanič, imaš moč, da se prepričuješ, kako je prav to najboljše, da veš, da sploh še lahko misliš in razmišljaš.

Od glasbe v svet literature: *Dogodek v mestu Gogi* (Slavko Grum) poroča o življenjski radosti, kajti “življenje ni samo bedni objem, tudi cvetlice so in rosa na travah, nasmehi otrok” (str. 15). Človek ne more in ne sme “živeti tuje modrosti in preudarnosti”, sam mora dognati, kam bodo šli njegovi koraki: “Sam, popolnoma sam” (str. 16). Razmišljanja še vedno

spremlja glasba in vemo, da je ta kot okameneli duh in da ima nekaj vztrajnega in večnega, toda kaj je "kamen v prsih" (str. 20)? Biologija govori o srcu, beseda izgovarja kamen in v *Malem princu* (Antoine de Saint-Exupéry) je mogoče občutiti junaka, ki je zmogel igrati na kitaro, čeprav s kamnom v srcu – šlo je in vstopil je v življenje.

Ej, Cankar, kako težko ga je imeti za naravnega in biti do njega spontan, kajti ves čas šole so nam dopovedali, da je najnaj, to pa se upira. V stanovanju, ki je kot neugledno skladišče, junak spet igra na kitaro in poroča o vtisih po prebrani črtici *Skodelica kave*. Ne gre za kavo, ampak za srce, ki "ni kazenski zakonik", tudi "ni katekizem", je več, mnogo več. Junak gre s hvaležnostjo in ljubeznijo k materi, ki mu je, ko je bila že krepko v letih, darovala življenje, pa ji tega ne bi bilo treba – lahko bi odpravila, pa ni. Gre k njej, se ljubeče stisne k njej, on, "sitni najstnik in umetnik" (str. 23). Skupaj gresta v kuhinjo, kjer se bosta malo posladkala. Veselje, ta biti-skupaj in skupaj čutiti to radost.

Življenjski nazori mačka Murra (E. T. A. Hoffmann), tega izobraženca s kosmatim repom, je sporočilo o tem, da kaj dvonožnega (človek) le ni povsem popolno in samozadostno. Ne učijo in izobražujejo samo knjige in po izobrazbi ne hlepi samo človek. Tudi maček je "odkril umetnost, znanost in filozofijo" (str. 27) in ostaja vprašanje, če ni ta bolj razumljiva kot ona, pri kateri je vodotok besed. Iščejo resnico, "potem pa se jim zadnji hip izmuzne" (str. 27).

"Res, od kod prihaja zlo? Vsaj nekaj vem: lažje je biti hudoben kot dober. Zlo je preprosto, zašiljeno in učinkovito, dobro pa nekako okroglo in spolzko." (Str. 29) *Snežna kraljica* (Hans Christian Andersen) poroča o tem, "da z ljudmi lažje shajam, če sem hudoben. Dobro kar tako pohodijo." (Str. 28) Zlobni škratje v svojih šolah kujejo negativce in zato je dobro v manjšini. *Esej o smehu* (Henri Bergson) učinkuje resno, morda že preveč, in kot načelo družabnosti najbrž največ pove, toda kaj, ko je to prej posmehovanje in roganje, nič spodbudnega. O filozofiji smeha ne pišemo, morda nekoč bomo. *Vladar* (Niccolò Machiavelli) sprašuje: "Ali smeš za doseganje lastnih ciljev pohoditi druge ljudi? Je krutost res učinkovitejša od prijaznosti?" (Str. 35) Govoriti o poštenosti in pravičnosti je nesmisel, kajti pri vladanju gre za to, da obvladujemo razmere: pot med previdnostjo in človečnostjo mora določeno skupnost ohranjati. Ali je to res možno samo s silo, tako kot je bilo vsaj skozi celotno zgodovino, in zakoni, ki samo malo bolj "nobel" izvajajo represijo? Kje se sploh začne človek? Tam, onkraj prisile in zakonov, tam, kamor nas je skušal s svojimi razmišljanji popeljati Friedrich Nietzsche?

Biti subjektiven in hkrati genialen! Je to možno? Če je, potem je lahko genij tudi kakšna ženska. Ob delu *O geniju* (Arthur Schopenhauer) bi človek skoraj pomislil, da je Schopenhauer napisal nekakšen antifeministični manifest in na glas povedal to, kar so filozofi kot moški živeli in mnogi mislili vse do danes s svojo prevzetno moško šovinistično držo – da so v primerjavi z ženskami večvredni. Ta moška vera je danes samo bolj prefinjena kot kakšno stoletje nazaj. Je genijeva poteza prav v tem, da v "posameznem vedno vidi splošno"? Če je, potem "genialnost ni naravna" (str. 39) in geniji "silovito nekaj hočejo, prav nič niso hladnokrvni in brezbrizni, živijo samotno". (str. 40). Kakor koli že, osebno priznavam genialnost teje Schopenhauerjevi misli: "Kaj je to biti v popolnem soglasju in skladnosti s samim seboj: na splošno je lahko vsak v popolnem skladu samo sam s seboj – ne s svojimi prijatelji ne s svojimi dragimi, kajti razlike v individualnosti in razpoloženju vedno vnašajo disonanco, četudi omejeno. Torej je resnično globoka spokojnost srca in popoln duševni mir, tole poleg zdravja najvišje zemeljsko dobro, zgolj v samotni in kot trajajoče razpoloženje samo v najgloblji odmaknjenosti. Če je potem lastno jazstvo veliko in močno, potem uživamo najsrečnejše stanje, ki ga lahko najdemo na tej ubogi Zemlji. Od tod lahko izjavimo:

četudi prijateljstvo, ljubezen in zakon še tako tesno povežejo ljudi, misli vsak *povsem resno* na koncu samo sam s seboj in kvečjemu s svojimi otroki. – Čim manj nekdo potrebuje bodisi objektivne ali subjektivne pogoje, da bi prišel v stik z ljudmi, tem bolje mu gre pri tem. *Samost* in pustota omogočata, da naenkrat vse tegobe četudi ne začutimo, temveč jih le spregledamo; nasproti temu je družba *zahrbtna*: za videzom kratkočasje, sporočanja, družabnosti itd. skriva veliko, pogosto neozdravljivo zlo. Glavni študij mladosti bi moral biti *naučiti se prenašati samost*; kajti ta je izvir sreče, spokojnosti.” Tako je govoril genialni Arthur Schopenhauer, ki naj bi po ohranjenih biografskih virih ženske sovražil.

Filozofija denarja (Georg Simmel) je zelo blizu Marxovi misli, ki je name usodno učinkovala takrat, ko sem prvič v življenju slišala, da denar ni čisto nič drugega kot medčloveški odnosi, spremenjeni v stvar, ki si nas, ljudi, podreja, čeprav smo si to ljudje sami ustvarili in je ušlo našemu nadzoru. Denar je gospodar sveta! Biti bogat, imeti denar – treba je iti v Ameriko, toda kaj želi povedati prekmurska ljudska pesem “o moškem, ki tarna, da bi bilo bolje, če ga mati sploh ne bi rodila, kot pa da mu je bila usojena Amerika” (str. 42)? Za kakšno usodo gre? Zapis Marije Švajncer, povzet po Simmlu, v *Samotnem bralcu* sporoča tole: “Denar igra posredniško vlogo in je oblika gospodarskih gibanj. Osebe niso nič vredne, vreden je le denar. V menjavi se denar utelesi, prilagodi se vsaki, tudi dvomljivi uporabi. Pot egoizmu je odprta, brezobzirnost in preračunljivost sta očitni.” (Str. 42) Kaj storiti?

Integrali (Srečko Kosovel) so sporočilo o tem, “da gre mimo nas slutnja bodočnosti” (str. 47). Živel in deloval je v stoletju, ki je bilo strahovito zasvojeno s politiko. Prenasičenost s politiko pripelje do utrujenosti od življenja, ki ga nenadoma nimamo več radi, in Kosovelova poezija je kot klic nazaj k življenju: “Veselje je življenja željnost, veselje do življenja, vanj mora vtisniti svoje znamenje” (str. 47). Vse, kar živi, rado živi in ima pravico do življenja, obstoja, tudi muha, ki brenči. *Gnus* (Jean Paul Sartre) preseneča z uvodnim zapisom, v katerem samotni bralec marsikje vidi gnusobo. Toda kot da bi ta še najbolj prihajala iz človeških dejanj, celo erotike. *Tujec* (Albert Camus) vidi v ljudeh nekakšne zombije in poroča o zločinu brez motiva. Morda pa vendarle je motiv, in sicer prezir, ki se v umiranju konča “s kriki sovraštva” (str. 54).

Življenja prepolne so *Ciganske romance* (Federico García Lorca), kajti “Lorca je svoje pesmi tudi živel” (str. 57), in ko so ga ubili, so pesmi ostale, niso hotele umreti, saj “pesem ne more umreti” (str. 57). Kjer je življenje, je tudi večnost. Te večnosti ne izgovarja samo modrost, tudi norost sprašuje: “Kaj pa je dragocenejšega od življenja?” in bralec v poglavju *Hvalnica norosti* (Erazem Rotterdamski) ugotavlja, da je v tako imenovanih norcih (niso mišljeni ljudje z duševno motnjo) veliko strasti, kajti “narava je v svoji previdnosti poskrbela, da se kuga modrosti ne razleze predaleč po svetu” (str. 61). Ravno Erazem Rotterdamski je norosti položil “v usta besede, da človeško življenje ni nič drugega kot neke vrsta komedija, v kateri nastopajo ljudje vsak s svojo masko ter igrajo svoje vloge”, in to tako dolgo, dokler ne pride režiser in jih “odvede z odra” (str. 61). Vsekakor domiselno izraženo načelo ironije kot življenjskega načela, saj velja najbolj resno, celo tragično plat življenja dojemati še hudomušno, da preživiš. Človek, ki to zmore, zna ceniti življenje in ga ima rajši kot bitje, ki je vselej potopljeno v svojo resnost in tragičnost.

Drugi spol (Simone de Beauvoir) ni prijetno branje, saj je razvpita avtorica vsem feministkam zabrusila, da je ob njej “mačo”, ona pa se lahko gre emancipacijo in je feministični komandos. Toda brez tega dela bi bilo verjetno mnogo manj transparentno, da s(m)o največje nasprotnice emancipacije zelo pogosto ženske same, celo prenašalke diskriminacijskih vzorcev medčloveškosti, po katerih je moško večvredno, žensko manj-

vredno in kot tako podrejeno. Glede zlobe, hudobije pa s(m)o bile ženske v zgodovini precej podobne moškim, skratka, vsaj kanček enakopravnosti, čeprav samo negativne. *Država* (Platon) se sprašuje, zakaj se danes pri nas "moški in ženske ne marajo" in zakaj se ljudje "pobijajo kar v družini" (str. 67). Nekoč davno je Platon ženskam priznaval, da so enakovredne moškim, nekatere še celo sposobnejše, in skoraj nerazumljivo je, zakaj je v 19. stoletju Friedrich Nietzsche ženske podcenjeval in bil skrajno porogljiv do vsega "feminističnega" – toda saj je bila celotna filozofska stroka naravnana izrazito moškocentrično. Slišim študente, ki vprašujejo, ali je danes drugače, bistveno drugače predvsem z drugačnostjo. Če je Platon nekoč filozofijo povezoval z *erosom* – kako je bilo možno, da filozofska stroka zelo dolgo ni razvila pojmovnega orodja, s katerim bi sploh znali reflektirati to, kar je sinonim za življenje in kar tudi življenje v marsičem najbolj osredinja?

Ljudje smo kruta bitja. Od kod in zakaj potreba po okrutnosti, nadzorovanju in kaznovanju? Marija Švajncer v poglavju z naslovom *Nadzorovanje in kaznovanje* (Michel Foucault) opozarja, da moderne institucije, ki nadzorovanje in kaznovanje razširjajo še v psihiatrične ustanove, poboljševalnice, v računalniško vodene in upravljane sisteme ter v sestavljanje dosjejev, s tem okrutnost samo perfekcionirajo. Kdo bi pač dejal, da kriminalci spadajo v zapor, toda ali so se zapori izkazali kot učinkoviti pri poskusu prevzgoje človeka, ki je storil zlo in je zločinec? Po kateri poti bi morali kreniti, da bi prišli do učinkovite pre-vzgoje? In še bolj pomembno vprašanje: kako vzgajati ljudi, da bi ravnali tako, da do zločinov sploh ne bi prihajalo? Zločin je zlo, ne moreš mu dajati potuhe, toda potuhe ne moreš dajati niti razmeram, ki porajajo zločince, saj vemo, da je tudi siromaštvo zlo. To ni življenjska uganka, ampak dejstvo, ki je vsak dan bolj očitno, kljub vreščanju neoliberalcev o človekovih pravicah. Tu je čuden priokus nekakšne pravičniške hinavščine.

Kaj je sreča? Kaj plemenitost? *Srečni princ* (Oskar Wilde) poroča o plemenitem princu in "prav takšen je bil tudi njegov sel, drobni ptič" (str. 73). *Razprava o metodi* (René Descartes) je krik proti vsaki zunanji avtoriteti; zaupa samo temu, kar izhaja "le iz samega sebe in se uči iz knjige sveta" (str. 75). Kar nam posredujejo drugi, je vprašljivo, "filozof je svoboden človek" (str. 75), ki rad seže po delu *Pika Nogavička* (Astrid Lindgren). Junakinja Pika uteleša svobodo in "otrokovo posebnost in drugačnost" (str. 79). *Skavt Peter* (Fran Milčinski) poroča o tem, da je eno najbolj pomembnih načel skavtskega življenja, "da skavt ne laže" (str. 82). Toda kakšno je življenje tistega iskalca resnice, ki ne bi zmozel "niti majhne, majčkene in poniglave laži" (str. 85): da preživimo, potrebujemo razvit preživitveni imperativ, ki se mu reče taktika in taktiziranje. *Hudournikov Lisko* (Fran Saleški Finžgar) je zapis, ki učinkuje kot prijetno povabilo, da še enkrat preberemo kaj izpod Finžgarjevega peresa, to, kar smo brali takrat, ko smo se komaj naučili pisati in črkovati. Ljubosumje ni vrednota, ampak antivrednota, in Marija Švajncer nam je odkrila enega najlepših tekstov iz slovenske literature o tem, da "če je človek ljubosumen, postane srce hudobno", ne zmore več "poezije in veselja" (str. 89). To pa je krepek primanjkljaj življenja in pomeni življenju reči *ne*.

Samotni bralec se sreča z delom *Umetnost ljubezni* (Erich Fromm) in pri vsej zgodovini različnih izpovedovanj ljubezni je eno najbolj prepričljivih to, da "mora v dvojici vsakdo ohraniti svoj jaz" (str. 90). Kljub temu nam Fromm ne daje odgovora na vprašanje, kako negovati ljubezen tako, da se človek ob človeku ne bi razosebljal, temveč samo nakazuje, kajti v svetu, v katerem živimo, ni družbenih možnosti za kaj afirmativnega na tem, tako zelo občutljivem človeškem področju. Tragedija *Romeo in Julija* (William Shakespeare)

nas sooča z vprašanjem, kako s tem, najzlahtnejšim čustvom premagati kakšno "črno zlo iz preteklosti" (str. 94), in junaka sta klonila. Ko čustvo onemi in otopi, v kaj se spremeni? Ena pot je ta iz poezije v "banalno prozo" (str. 97). Kakor koli že, nihče nas ni naučil, kako bi s takšno prozo življenja shajali v vsakdanjosti, kako bi živeli brez bolečine in trpljenja.

V noveli *Smrt v Benetkah* (Thomas Mann) se starost ozira za mladostjo, staranje in z njo prihajajoča smrt pa postavljata vprašanje, kako se "pomladiti" (str. 99) in ostati večno mlad. Odgovor prepreči nenadna in nepovabljena bolezen in z njo smrt. Ta je dokončna, absolutna, samozadostna in je kot taka celo podlaga za potrebo po metafiziki. In ta potreba je glas zemlje, kajti povsem tostranska je in ne onstranska, recimo po vzoru sijanja platonskih idej iz večnosti. *Očividec* (Jim Morrison) je sporočilo tem, "da so jeza, zanikanje in sovraštvo lažja izbira, kot so veselje, pritrjevanje in ljubezen" (str. 103), zato ljudje izberemo praviloma to, kar je lažje, razhajamo se, kajti: "Veliko bolj preprosto je oditi kot pa ostati" (str. 103).

Ej, že spet Cankar in njegovi *Hlapci* in človek bi najraje zavpil, da je zgodovina nas, Slovencev, napol napisani roman z naslovom *Antihlapci*, kajti ohranili smo se samo zato, ker smo narod upornikov, in v naše upornišvo spada tudi partizanstvo naših mater in očetov, ki v nedavni zgodovini niso "s hlapčevanjem" sodelovali "v morilskem dejanju" okupatorjev (str. 109). Vemo, za kaj gre, in še bolj, za koga. Zelo očitno za te, ki "so se zavestno odrekli svobodi. Le-ta – svoboda namreč – ni v sejanju smrti, temveč v vztrajanju in dobrih dejanjih." (Str. 109) Hlapčevanje zaradi ljubezni je izhodišče razmišljanj v poglavju *Simpozij* (Platon), toda kar koli že človeka prevzame – kakšna močna strast, starogrški Eros, ki se sklicuje še na lepoto in modrost –, je hkrati "tudi želja po trajni posesti dobrega" (str. 111). Mojo in našo mladost je spremljalo nekaj zanosnega, potreba po politični dejavnosti, zato je bila ta mladost lepa in celo romantična. Modra Diotima v *Simpoziju* pojasnjuje, kaj je strast do politike, saj "je med vsemi največja in najlepša tista modrost, ki se ukvarja z upravo držav ter se imenuje zmernost in pravičnost" (str. 111). Temu bi veljalo služiti ali se vsaj pokloniti. Torej naše mladostno, zelo spolitizirano levičarstvo le ni bilo zaman. Zdaj, ko starost vprašuje "le kod si hodila, mladost?", vemo, da je ostalo od nje mnogo, mnogo zglednega.

Kako berejo pri nas ti, ki so rojeni v kapitalizmu, tej "vsiljeni danosti", Kranjčeve romane? *Povest o dobrih ljudeh* (Miško Kranjec) smo brali mi nekoč v socializmu, ko so se ljudje obnašali drugače kot danes. Sesutje socializma je med drugim najbolj nazorno demonstrirala neka čudna, nerazumljiva in nepričakovana ljubeznivost in prijaznost ljudi po uradih. Še včeraj hladni, redkobesedni in uradniško zadržani so se zdaj smehljajoče se razgovorili in nas pospremili celo do vrat, ko smo zapuščali njihove pisarne. Čisto funkcionalistično dojeta prijaznost, ki je izražala strah pred izgubo službe, kajti ravno kar nastavljeni je dobil delovno mesto samo za določen čas in vsaka prijazna beseda in pojasnilo sta učinkovala kot prošnja "daj, povej šefom kaj dobrega o meni, da mi službeni čas podaljša". Priznam, da sem to nekajkrat tudi storila. S(m)o ljudje lahko dobri, tako kot jih Miško Kranjec opisuje že pravljično čisto? Vendar nam nobena njegova povest o dobrih ljudeh ne omogoča "prepoznati modrosti o dobroti" (str. 116), čeprav začutimo, da dobrota kljub vsemu ne izumira. Tudi zato ne, ker vedno znova beremo *Povest o dobrih ljudeh*. Zdaj tudi ni treba posebej razlagati, da je dobro praelica etike in da je kot moč večnega vračanja. Ko se vrneš od tega napajalnika, si močnejši in pokončnejši.

Srečanje duha in narave, uma in razuma poteka tudi kot soočenje moškega in ženske in poglavje *V registraturi* (Ante Kovačič) posredno postavlja vprašanje, če smo na to

srečanje sploh pripravljeni. Ne vemo, kako se bo odzvala oseba, ki nas je čustveno izzvala. Včasih nam veliko pove že stisk tople roke. *Zgodovina norosti v času klasicizma* (Michel Foucault) govori o zarezi, "ki postavlja razdaljo med razumom in nerazumom", in ta zareza je vir moči, "s katero razum obvladuje nerazum" (str. 125), toda kaj, če se pojavi norost? Tudi ta lahko izreka resnico, torej je možna bratovščina med razumom in norostjo. Nam je nemara Foucault želel povedati, da je norost "nekakšen prajezič" (str. 125), v katerem sta združena razum in norost? Kdo danes med nami govori ta jezik? *Ko sem še majhen bil* (Erich Kästner) je zgodba o dajanju ljubezni otroku, mnogo, celo mnogo, morda včasih preveč, in čuden priokus ostaja, kaj je z našo kulturo, ki žensko vedno zaslišuje in obtožuje, ker vzgaja, kakor vzgaja – in le zakaj to počnemo? V materi iščemo vir za nekakšno izvirno krivdo našega obnašanja. Kdo lahko to prekine? Nekdo bi moral.

Vražji sin in capin uživata življenje, mimo njiju gre šola omike, ne pa življenje. *Picko in Packo* (Wilhelm Busch), naslovna junaka pameti, "molita figo", režita se ji. Tudi zunaj vsakega reda je življenje in red se začne s tem, da se pridno učimo in spodobno govorimo – je to res vse? *Pikica in Tonček* (Erich Kästner) je srečanje vzgojenega in nevzgojenega otroka, razvajenke Pikice, ki ima očeta, prezaposlenega poslovneža, mati zanjo nima časa. Sama in osamljena nekega dne sreča vzornega, delavnega in lepo vzgojenega Tončka – "in vse dobi nove barve" (str. 133). Tonček mora preživljati sebe in bolno mater, od utrujenosti v šoli zaspi, učitelj to želi sporočiti njegovi materi. Pa poseže vmes Pikica, odide k učitelju in mu pojasni, od kod utrujenost. Učitelj ničesar ne ve, kajti Tonček je bil preponosen, in pred nami je plemenita zgodba o tem, kaj nas lahko osrečuje. Treba je biti samo pozoren do trenutkov, ki takšno "osrečevanje" (str. 135) omogočajo. Je majhna sreča v tem, da krmimo ptice, tudi te v kletki, naše hišne ljubljence? *Jonathan Livingston Galeb* (Richard Bach) pa nam sporoča, da je prava narava galeba, ki leti, svoboda, in "edina resnična postava je tista, ki vodi k svobodi" (str. 138) in zanjo smo pripravljeni tudi umreti. Torej: pusti svobodi svobodo. Nemara je ekologija sploh ne upošteva.

Ne samo razum, tudi volja je bivanjsko načelo in volja je volja do biti, bivanja, obstoja, tudi volja do življenja; v imenu tega se je Arthur Schopenhauer uprl svojemu učitelju Heglu. *Eristična dialektika* (Arthur Schopenhauer) se posredno posmehuje temu čaščenemu hegllovskemu pojmu dialektike, ki lahko sogovorca izniči, sesuje in zmelje, tako kot to počne odkriti Schopenhauer, ki se "ne spreneveda in je nesramen kar naravnost" (str. 143). Vemo tudi, da je bil Schopenhauer še "trdovratni človek morale" (Nietzschejeva ocena), ki je s tem, ko je upošteval voljo kot načelo, trdil, da ima vse, kar obstaja, vse, kar je, vse, kar živi, tudi pravico, da obstane in da živi naprej. Biti in živeti ne more in ne sme biti miloščina ali darilo kakšne religiozne ali ideološke resnice, tudi dialektika nima nadpravic. Pravico, in to očitno, daje Schopenhauer ateizmu, kajti v svoji življenjski izbiri med umom in Svetim pismom se odloča za um. Ta hodi sam, svobodno in brez povodca. Mišljenje bi se že zdavnaj moralo odreči vsakršnemu povodcu in razsvetljenstvu ostajamo za to trajno hvaležni.

Mit o Sizifu (Albert Camus) se sooča z vprašanjem o smislu, in to življenja. Kakor koli je že s smislom ali še pogostejše brez njega, je življenje vztrajanje in zato kot kak Sizif premikamo tovore; samomor ni odgovor, še manj rešitev. Ateist Arthur Schopenhauer ga je obsojal še mnogo bolj kot vsako institucionalizirano krščanstvo. *Maksipes Fik* (Rudolf Čechura) je sporočilo o dobrem, celo povsem dobrem, in pes Fik, imenovan "maksipes", je utelešenje dobrih del. Je dobro, ta prastara celica etike, sploh v človeku? Mar ni tako, da si ljudje, moramo zanj strahovito prizadevati, in potem ga ustvariti, ker nam dobro

ni dano? S poti iz Indije, tega hipijevskega eskapizma, prinašamo neko težko razumljivo resnost, "pomenljiv izraz", ki ga ne znamo razvozlati. Čudno, potem se nam zahoče v Skandinavijo. Doma pa je zvesti Fik, primemo ga "za veliko taco" (str. 151) in glej, pozabimo na vse. Pohajkovanje po Indiji nas pripelje v Bengalijo, zato *Spevi* (Rabindranath Tagore) učinkujejo kot budnica za življenje. Ohraniti življenje in živeti, majhen otrok pa je odšel, mati ga je izgubila. Tagore ve, "da je bil otrokov odhod dokončen, noče pa napisati besede smrt" (str. 152), tudi hinduizem ne pomaga, da smrt ne bi bolela – tako kot tu, v Evropi.

Spet smo doma in *Kozlovska sodba v Višnji gori* (Josip Jurčič) govori o uporništvu in o tem, da je "nenehno uporništvu tudi utrudljivo" (str. 156), vendar privlačno. Zakaj? Kozel Lisec ne mara ljudi, ki se podrejajo avtoritetam, vajenim kričave in stroge vzgoje že od rojstva. Taki morajo ves čas "imeti koga nad sabo, da jim ukazuje" (str. 156) in vedno visijo na nekem plotu. Upornik je ta, ki se takšni usodi upre, biti upornik pomeni vzeti usodo v svoje roke, kajti upornik vlada usodi. Zgodovina slovenskega človeka je ena sama zgodovina veličastnega uporništvu – in kako prijetno in slikovito nam je to uporništvu opisal Josip Jurčič! Verjetno lahko pri Jurčiču to razbere samó uporniška duša. Dobro je, da nas je še nekaj in da ne bomo odnehali. Za upornike z razlogom gre, ne za nenehno uporništvu, ki "je tudi utrudljivo" (str. 156).

V svetu utopije smo in po letu 1989 nam nihče več ne odgovarja, koliko utopije potrebujemo, da bi sploh preživeli. Za utopijo gre, kot poudarja *Utopija* (Thomas More), za svet, v katerem so ljudje "strpni in dobronamerni", in delo "je vrednota, zasebne lastnine ni", vsak ima "tisto, kar potrebuje" (str. 158). More, ki je bil zaradi zvestobe svojim idealom obglavljen, nas sooča z vprašanjem, "ali je prav, da zaradi idej in vere zavržemo življenje" (159). Mar se da vztrajati pri tem, da hkrati negujemo ideale, ostajamo zvesti idejnemu prepričanju in ohranjamo življenje? *Dobri vojak Švejk* (Jaroslav Hašek) se znajde v vseh življenjskih položajih, ker želi preživeti, življenje ohranja tudi s tem, da ga ne jemlje vedno preveč resno, celo ironizira ga in se dela tepčka zato, da obstane. To je Švejkov odgovor na vprašanje, kako biti in ostati v areni življenja, pa kaj, ko so tu vedno kaki dobrotniki, ki želijo posebneže spreminjati, danes še po psihiatričnih bolnišnicah. *Ostržek* (Carlo Collodi) je na koncu spreobrnjenec, ki zatrjuje, "da imajo poredni otroci, ki se poboljšajo in postanejo dobri, čudovito moč" (str. 163), v družino prinašajo mir in srečo. Toda mnogi imamo radi Ostržka upornika in pustolovca, ki počne vragolije, morda zaradi tega, ker je vse, kar je počel, plačal in preplačal sam in nihče drug.

Mladinski roman *Samotni bralec* gre proti koncu in pred nami je še nekaj poglavij, v katerih avtorica podaja razmišljanja med filozofijo in literaturo. Tako *Dnevnik zapeljivca* (Søren Kierkegaard) nič kaj spodbudno razmišlja o zapeljivcu, ki si žensko samo podreja, saj je po njegovem "bit za drugega" in nima "samostojnega obstoja in veljave" (str. 170). Je taka medčloveškost na ravni prijateljstva med mačko in mišjo, ribičem in črvom, ki skupaj kreneta na ribolov? Morda je po Kierkegaardu prava samo asketska ljubezen? Verjetno je njegova bila, nam pa je dal vedeti, naj bo naša samo in zares samo naša, tako kot vsaka izbira in odločitev. Tu ni toleriral nečistosti ali pokvarjenosti, in to je treba poiskati v svoji notranjosti in z njo subjektivnost, ki je resnica. *Kekec in Pehta* (Josip Vandot) opisuje neuničljivo samozavestnega Kekca, ki se ne boji ničesar in nikogar. Ukane neusmiljenega brezumneža Bedanca, Pehta je nekaj drugega. Ker je "inteligentna in razgledana, vaška zdravilka ter celo neke vrste raziskovalka in znanstvenica", je hotela ljudem pomagati, uspelo ji je "pripraviti zdravilo proti slepoti", toda ljudje so jo "izgnali in razvrednotili" (str. 172). Po številnih Kekčevih pustolovščinah njeno zdravilo ugrabljeni

Mojci pomaga, da spregleda, toda plemenita Pehta ostaja sama, ne vrne se k ljudem, ki so jo nekoč izločili iz svojih vrst. Pred stoletji bi jo verjetno sežgali na grmadi tako kot Jana Husa, in najbrž bi se "našla kaka prismoda, ki bi primaknila poleno" (173), te priložnosti pa modra Pehta ljudem ne da več. Smo prej pripravljeni izgnati in preganjati dobro kot pa se hudemu upreti? Bedanec in Pehta sporočata predvsem eno – da nasilje poraja nasilje.

Bit in čas (Martin Heidegger), nedokončano delo, nerazumljivo in vendar tolikokrat omenjano. Zakaj? Kdo ga je populariziral in zakaj? Filozof trdi, da bližina smrti "določa naše bivanje" in zato piše "o biti za smrt" (str. 175). In kako je potem z nesmrtnostjo, je smrt končna in dokončna? Smo Heideggerja razumeli, kajti že Marxa je težko razumeti, morda Marxa zato Marija Švajncer v *Samotnem bralcu* kar izpusti. Razumemo pa kapitalizem, njegovo izkoriščanje, boj za preživetje, celo brezpravnost. Čeprav smo kot dihur, "ki noč in dan žre knjige", vidimo, da je neko "upanje popackano in osramočeno" (str. 176). Zdaj pa še *Fenomenologija duha* (Georg Wilhelm Friedrich Hegel), ki je za branje še večja polomija kot *Bit in čas*. Vse preveč upoštevamo samo različne razlage o omenjenih dveh besedilih, saj ne vemo niti tega, ali niso bili pisci prej pesniki kot filozofi. Še težje kot *Fenomenologijo duha* je po svoje razumeti ljudi, zato nam je dialektika blizu in simpatična, in kljub Heglovi avtoriteti je ta izraz v zadnjih desetletjih domala izginil iz besednjaka filozofov. Mnogi govorijo samo še o diskurzu. *Strah pred letenjem* (Erica Jong) pa je blebetanje, ki nas strezni, da zahtevani "uvod, jedro in zaključek" (str. 181) ne prepričajo. Človek bi najraje zbežal in postal brezspolnik in s tem morda ukinitel dialektiko kot nauk o nasprotju med spoloma. Toda pogled na lepe postave, dolge lase in oprijete obleke je tako lep, živahnost se srečuje z radostjo življenja in svet je "zelo lep", živi.

Veliki testament (François Villon) ugotavlja, da je "veliki Villon" pisal vročekrvno, posmehljivo, norčavo in celo razbrzdano, naokrog je taval "trudnih nog in brez ficka" (str. 184). Tak, kot je bil, je *Samotnega bralca* spodbudil, "da bo treba napisati oporoko, ne velikega testamenta" (str. 184), in počasi gre branje te drobne in simpatične knjige proti koncu. Zelo dolg naslov *Skrivni dnevnik Jadrana Krta, starega 13¼* (Sue Townsend) odkriva antijunaka, ki je še najbolj simpatičen s pozivom, naj se poraženci tega sveta zberejo, vzamejo v roke in iz sebe kaj naredijo. Verjetno je to nemogoče, če ob nepravem času samotno bitje telefonira "samo zato, ker hoče slišati človeški glas" (str. 188). *Kritika praktičnega uma* (Immanuel Kant) je končno zdaj na predzadnjem mestu in razlaga kategoričnega imperativa postaja glasna s svojimi tremi načeli, ki so "načelo avtonomnosti, univerzalnosti in spoštovanja človekove osebnosti" (str. 191). Nekam čudno je to vse skupaj, kajti moralni zakon ni samo eden, "ampak sta kar dva". Iz teh antinomij moralnega načela izhaja še to, da je avtonomnost "precej zabrisana, univerzalnost nekako dvoumna" (str. 191), šele proti koncu knjige pa se sploh pojavi spoštovanje. Zagovornik dolžnosti Kant kot švicarska ura natančen ne dovoli odpiranja oken, ker se boji prehlada in okužbe. Smemo verjeti biografom? V čem naj bi bila avtonomnost, če so okrog človeka same dolžnosti?

Kantovo življenje kaže še na njegovo soočenje s prevratnim dogajanjem takratne dobe. Tako je pri Kantu vse, od ubogljivosti, podrejanja do upornišтва, ki ga žene samo nekaj docela človeškega, namreč potreba po pravičnosti in občutek za poštenost. Zato je Kant priznal francoski revoluciji njeno močno moralno plat in s tem njeno etično utemeljenost, ki bi jo zdajšnja postrevolucionarna doba najraje preklela in demonizirala. Nihče drug ni kriv za to kot intelektualci. *Samotni bralec* se utrujeno pogrezne v lenobo in uživa, ta pa mu pravi, naj jo še pase. Zelo dober komentar k *pasti lenobi* pravi, da je tudi lenobi treba

dati svoje, ji ugoditi. Lenobe ne lenarimo, pasemo jo, ja, pa saj je to dejavnost, ki jo mi na Zahodu obvladamo malo manj kot tisti tam na Vzhodu, kjer življenje poteka bolj umirjeno in manj stresno kot pri nas.

O spoštovanju človekove osebnosti je v družbi, v kateri se vsak trudi, kako drugega ne bi spoštoval ali pa bi ga celo zatiral, bolje molčati, seveda skupaj s Kantom. Kako je z etiko teh, ki so na obrobju, recimo z etiko brezposelnih? Kje je tu spoštovanje človeka in kaj tem ljudem koristi Kantovo pridiganje o spoštovanju človekove osebnosti? *Samotni bralec* se hudomušno vprašuje, če k zahtevani univerzalnosti spadajo tudi reveži, lenuhi in brezdelneži – kako je potem danes z obritoglavci? *Pevcu* (France Prešeren) je zadnje poglavje, z njim pa vprašanje, kam s trpljenjem, in čisto vseeno je, če je to pekel ali nebo. Klic “nazaj k naravi” pomeni, da je “spet treba najti stik z naravo” (str. 194), njo pa beremo s pomočjo svoje notranjosti, kar najbolj naravnost in neposredno: celo “murni šepetajo filozofske resnice” (str. 195). Filozofske in ne pesniške! Neposredno doživljanje narave nam omogoča, da vse okrog nas postaja odprta knjiga sveta in kot hermenevtika bivajočega, tj. kozmodiceja, sveta nikdar ne zapušča, zato je etika *Samotnega bralca* onaravljena, je človekova druga narava in nikdar protinarava, po vzoru kakšnega *creatio ex nihilo* monoteistične provenience. Doživljajsko in pojmovno sta v *Samotnem bralcu* pobratena, diskurzivno in intuitivno shajata brez medsebojno prestižnih ambicij.

Filozofija v literaturi je smer, ki se razvija v novejšem času in *Samotni bralec* je eno takih pionirskih del pri nas. Zagotovo bodo sledila še druga, temu med najbolj prvimi pa vsekakor gre za priznanje, da izreka hvalnico življenju, ne povzdiguje nič nihilističnega in ohranja optimizem, ki uspe vedno, v še tako tragičnih razmerah sebi, drugemu človeku in svetu reči *da*. Ta optimizem neguje vrednoto vedrine in o spodbudnem v vedrini kot človekovi drži beremo v Schopenhauerjevih *Aforizmih* tole: “Nič ni bolj vredno kot vedrina, kajti tu sta plačilo in dejanje eno. Nič drugega ne more zagotovo in zadovoljivo nadomestiti katere koli druge dobrine kot le ona. Naj bo nekdo bogat, mlad, lep, spoštovan: če želimo ocenjevati njegovo srečo, potem bi se morali vprašati, ali je pri tem tudi veder; nasprotno pa, če je veder, potem je vseeno, ali je mlad, star, reven, bogat: srečen je. – Zato bi morali dati vedrini prosto pot, kadar koli nas želi obiti. Kajti nikdar ne pride ob nepravem času: namesto da imamo običajno pomisleke, ali naj ji dovolimo vstopiti, bi se morali pri tem šele vprašati, ali imamo tudi razlog za to, da smo vedri, ali da nas tako ne odvrča od naših resnih premišljanj in težkih skrbi. Kar lahko na ta način izboljšamo, je zelo negotovo; nasprotno pa je vedrost najboljša zmaga, in ker ima vrednost samo za sedanjost, je s tem najvišje dobro za bitje, čigar resničnost ima obliko nedeljive sedanjosti med dvema neskončnima časoma. Če je torej vedrina dobro, ki lahko nadomesti vse drugo, sama pa ni z ničimer nadomestljiva, potem bi morali dati prednost pridobitvi prav te dobrine pred vsemi drugimi prizadevanji. Zdaj je gotovo, da k vedrini ne pripomorejo zunanje srečne okoliščine in nič bolj kot zdravje. Zato bi ji morali dati prednost pred vsem drugim, in sicer si prizadevati k ohranitvi visoke stopnje dobrega zdravja, katerega kri je vedrina: da bi ga dosegli, se je treba izogibati vsem nezmernostim, tudi vsem močnim ali neprijetnim razburjenjem, tudi vsem velikim in trajnim duševnim naporom, in končno bi se morali dnevno najmanj dve uri gibati na svežem zraku.”

Kakšno vedrino naj razvijamo zato, da bi si človek prisvajal samega sebe? Filozofija, ki je in ostaja temelj humanistike, včasih lahko daje preobrazbene možnosti, te, ki jih nakazuje mladinski roman *Samotni bralec*, docela diskretno, nevsiljivo in komaj opazno. V tem pa je načelna pozicija obravnavanega teksta prej radikalizirano razsvetljenstvo kot pa trenutno razvpiti moderni postmodernizem.